

RADA

Tartu Õhtuse Ühisgümnaasiumi
õpilaskonna ajakiri

Nr. 2.

Veebruar 1932.

V a.

«Rada» — 10 aastat.

Kümme aastat on kasvanud eilse ja tänase vahele. — Neile aastaile on alljärgnevad read.

See oli aastal 1922., kui jaanuaris saabus kirjandusteile «Rada». Ilmus õpilaskonna tungival soovil, nagu kõnelevad ürikud.

Kümme aastat möödunud, pole põhjusi luua kujutelmi otsejõonelisest arengust, vaid küll spiraalist, mis vaatamata näilikke taandumisi, siiski on saavutanud edengu.

Siiralt öeldud, on olnud peatusi ja ei ole suudetud aastaid väljastada «Rada». On hautud kaduvusmõtteid humanitaarsektsioonilegi.

Põhjus?

Esimesi vaimustusi asendas reaktsioon, kulutati jõud ja saabus pettumus ja tõmbumine endasse.

Uut tegevushoogu leidis omaaegseil «Idu» tegelasil, kuid seda ei piisanud rohkem kui elavaloomuliseks klassiajakirjaks.

Alles viimaseil aastail on jõutud tagasi «Rajani», sest vaba eneseväljendus evib väärtust alles siis, kui ta on saavutatav kõigile.

Algaastaist tänaseni on «Rada» suutnud püsida parimate õpilasajakirjade seas ja trükisõnas teeavajana on «Rada» esimesi; radalast on võrsunud üle kitsaste koolipiiride tuntud nimesid.

Aastatega on siiski saavutatud midagi, mis ei kustu, sest ta elab meis endis.

«RAJA» TOIMKOND.

Roimar.

O. Ü. Hum. sekts. 1931. a. novellivõistlusel II auhind.

Meil oli käsil Ed. Vilde. Harutasime „Külmale maale“. Tundsin eneses mõtete hoogu. Tahtsin näidata mammapojele ja -tüttele elu, jah, kui vaja, siis olla üksi kogu klassi vastu. Olin rõõmus, et jäid ära paar esimest tundi ja võisin sõita järgmise rongiga. Tajusin oma mõtteid kui vulisevat oja, mis ruttab ning ruttab. Ning siis tuli konduktor. Ulatasin talle pileti nagu harilikult. Vaatas, vaatas ja vaatas. Mu süda lakkas peaaegu löömast. Siis — häbematust, niisugune alatus! Ning sul jätkub julgust! Ära püüa mulle vale-tada! Häbi! Nüüd heidetakse sind koolist välja. Ja niisugune on õpilane. Sa võltsisid pileti? — Jah! —

Ning ümber on kogunud rahvast. Oleks ta jätkaks järele, teeks vaiksemalt. Mu jumal! kõik mõtted kaovad. Jääb ainult üks: kõik teeksin, töotaksin, vannuksin . . . Mitte niipalju vahtijaid. Jah, neil on õigus, kuidas võin tõsta oma silmi. — Vaata mulle otsa. Nii noor ja niisugune nagu koer. —

Mu sees kihvatab. Ma vaatan üksisilmi sõimavat konduktorit. Vaatan ümberolijaid. Saadetakse rongijuhile järele. Ta tuleb.

— Lähme!

Me läheme ja ta ei lausu midagi. — Seiske siin rōdul, vaat' siinsamas! Ma seisan ja tema seisab. Telefoni-poste möödub. — Härra — . . . Ei midagi, ainult telefoniposte. — Palun teid . . . Ei midagi; jälle telefoni-

poste. — Tootan teile, et ma ei tee — enam kunagi, see jäi ütlemata.

— See on teie pileti? — Jah. — Ta on võltsitud? — Jah. — Teie võltsisite? — Jah. — Ning teie ei mõelnud tagajärgi. — Ma ei . . . — Kui vana te olete? Ütlen. — Kus klassis te olete? Ütlen. — Aa — ja mina pean siis uskuma, et teie ei tundnud seadust! Vaikus. Ma hakkam kõnelema.

— Ma olen noor inimene. Mind visatakse koolist välja. Mind . . . ma . . .

— Jah, teid visatakse koolist välja.

— Kas ei saaks . . .

— Ons teil raha? Teil tuleb maksa üks kroon pluss jaamavahe. Mul puudub mõni sent. — Politseis tuleb teil maksa kaks krooni pluss jaamavahe! Katsun läbi omad taskud. Leian veel mõned sendid, puudu jääb ainult paar senti. — Kas ei saaks, kas te ei võtaks mu raamatud oma kätte, ma maksan teile tingimata. Ent midagi. Ta annab mind üle politseisse, sääl koostatakse mu üle protokoll ja muud midagi. Ma püüan rääkida, ta ei vasta ja rong jõuab jaama. Ning inimesi ruttab rongilt nagu ikka.

Trügin, mannerguid, korve. Pakikandjaid vastas, kelgumehi, omnibusi ja voorimehi.

Kui kõik on ära, läheme politseisse. Mina ees. — Nii noor kurjategija! — Ta võltsis ja sõitis ilma pileti. — Astuge siia! Ei! siia! Nii. Istuge. Teie võltsisite? Nii — Hei, teie sääl, siin üks poiss, võlt-

sis, näed, kuupiletit. Kriminaal-koo-
deks. Vaadake, mis number! — Ei
ole märgitud paragraafi. — Noh, mis
me siis teeme? — Helistage Kaa-
sikule. — Halloo, halloo! Siin po-
litsei. Ah nii, nojaa. — Ei ole kodus.
No kui ise tuleb.

Kordnikud hakkavad mängima
tamkat. Hakkan arvama, et pääsen
protokollita. Peaegu hakkam uskuma.

uue pileti jaoks. Ma ei jutustanud,
et olin näljas, et olin seda päevade
ja nädalate kaupa. Ma ei jutusta-
nud, et näljane olla on nii vastik,
õudne ja alandav. Olla katkisis rõi-
vais — ei tohi end suruda nurka —
mammajad ja -tütred . . . Ent ei
tohi end tunda ka nende seltskonnas.
Peab olema tähelepandamatu, olema
eemal. Kui sellejuures olla veel näl-

«Raja» toimkond 1931/1932. R. Kangro, A. Põdra, A. Tonska, õpet. R. Soom,
M. Ani, V. Raud, S. Visnapuu, Ed. Palm, A. Piir.

Mu süda otse hüppab. Ma ei julge
tõsta oma silmi. Loodan, usun ja
kahtlen. Ning minuteid venib. Istun
üpris alandlikult. Siis tuleb Kaasik
ja kordnik võtab sulle.

— Teie nimi, isanimi, elukoht,
vanadus, kas kohtu poolt karistatud,
kool? Miks hakkasin nii noorelt?
Miks ma võltsisin? Kas mulle raha
ei antud? Miks? Kas tunnistan
end süüdi? Jah, jah ja jah.

Ma ei jutustanud, et mul oli raha

jane, mõelda ainult leivale! Vana
naine ostab tüki vorsti ja Knut Ham-
suni nälgiv kangelane hakkab oksele...
Kartsin seda. Tundsime alateadlikult —
mõne seeliku, mõne võidunud kuue
all heitleb sama mõte. Kartsin mõnda
sarnast „mina“ — ma ei jutustanud
sellest. Ma ei jutustanud, et olin
hajameelne, et mu pää tuikas, valuta,
et pidin alatasa mõtlema mind
huvitavaile aladele. Nii ma unusta-
sin pileti võtmata. Koju sõites ei

kontrollitud. Kooli sõites kontrolliti puudulikult. Jälle unustasid. Nii uuesti kooli sõita ma ei riskinud. Kartsin sissekukkumist, trahvi. Võt-sisin ja läks läbi. Siis hakkasin sööma uue pileti raha. Ostsin leiba ja sõin, ning mu enesetunne oli häa. — Ma ei jutustanud seda.

Ma jutustasin, et mul ei olnud raha. Isal ei olnud. Ta ütles: „Näed isegi, mul ei ole. Ma ei lähe teda sulle varastama, jäta käimata, mina sind ei sunni.“ Kuid mina — Jah, isa ütles küll nii, kuid seda toiduraha puhul. Tal ei olnud, ja kodus oli ainult halvasti küpsetatud leiba. On alandav olla näljane. Ma vastasin kõik küsimused, tunnistasin end süüdi, võtsin teatavaks, et kui ma kuni kella 24-ni ei too kaks krooni pluss jaamavahe, mulle tehakse teine protokoll. Kirjutasin oma nime, sain loa lahkumiseks ja lahkusin.

* * *

Mulle algasid piinlikud päevad.

Tunnid olid juba läbi. Lonkisin linnas ringi, et kohata mõnd kaasõpilast ja saada talt aadresse. Käisin vahepääl lugemislauas, et lugeda kohutuptotsesse. Tahtsin teada, kui palju läheb aega, mil protokoll rändab kohtulauale. Mõni sõnum lohutas, teine otse purustas. Päev oli aga nii õudselt pikk! Kohtasin Loomani. Ei. Tal ei ole aega. Miks ma kooli ei tulnud? Mitte ei saa mulle vastu tulla. Kinoraha, näe, laenas! Juhatas Hermanni. Läksin tema poole. — Masingile laenasin; Loomanile, Otterile. — Ainult kakskümmend viis senti! Nurusin ja sain selle. Läksin Lehe juurde, kes oli rikas poiss. Ta hakkas lihtsalt narrima. Viimaks siiski andis. Lahkusin ja õiendasin oma arve. Aga öö pidin linnas veetma.

Mul ei olnud muu juurde minna, kui läksin lese poole, kel oli isegi kaks last.

Mida talle nimetada põhjuseks? Tal oli isegi kehvast. Aga ta mõistis. Ma sõin ja oleksin söönud rohkemgi kui nemad kolm kokku. Ent ma mõistsin. Hoolimata kõigest hääsudamlikkusest, kaastundest — selle taga oli mõte, kuidas saada palgalaupäevani, alati see poodnik iriseb, kui talt võtta võlgu . . .

Magasin põrandal ja üks painav ulm järgnes teisele. — Tule! kutsus keegi. Olin üksi toas ja läksin. Tänavad olid tühjad, kõik majad olid tühjad, igalt poolt haigutas tühjus. Ma hakkasin jooksuma, et leida, kes mind kutsub ja siis haaras mind pöörane hirm. Kui ärkasin, kuulsin kuskil kolinal midagi kukkumas. Mässisin enese riietesse, nii et must ei jäanud midagi, aga see hakkas lämmatama. Jälle uinudes kohutas mind konduktor. Siis, nägin üksiklast hulkumas ja kõik mu tähelepanu koonduks temale. Ta hakkas mind jälgima. Jälle hakkasin jooksuma. Tunnsin, et ta hingeõhk puudutas mu kukalt. Ärgates olin üleni higine. Nii kestis see hommikuni.

Ning nii kurnatult ruttasin kooli.

Uurisin oma kaasõpilasi, kas teavad nad või ei? Nende ilmed olid apaatsed, pahurad ka — tõntsid. Nad olid hoopis mujal — nad ei teadnud midagi. Püüdsin mõnelt saada raamatut — ei saanud. Ei küsinud, ei pärinud midagi. Oma vastused jäin võlgu õpetajaile. Püüdsin end teha võimalikult tähelepandamatuks. Ning suur hirm oli inspektori ees. Kas ta teab, — k a s t a t e a b ? . . . Erutasin sammudest koridoris. Inspektor käis hari-likult klassis midagi teatamas. Tal oli paber käes — enne kortsutas

kulmu. Tuli moraal, süütegu, nimi ja käsk minna kas tema või direktori juurde või ka otsejoores koju.

Aknad olid õuele. Oli näha, kuidas kanad jalutasid. Ning säääl seisis teenija puupang. Kukk tõusis pange äärele ja kires. Terve klass hakkas naerma ja see nakatus õpetajasse.

Üle õue tuli inspektor, valge leht käes. Ta jäi trepile seisma, nii et tast paistis selg. Ma hakkasin värisema, surusin end ligi pinki. Kõikide pilgud olid sihitud minule. Lugesin mõttes numbraid, et võita... Ma ei teadnud, mida? Ja siis inspektori terav pilk ühele, teisele, paus — oo!... Sellega on mul teatada — Õnneks oli koolivalitsuse teadaandeid kinoetenduste kohta. Ma olin väga erutunud.

Ei uskunud, et mu asi pole teada. Näljase aju löi kujutlusi. — Langeb hoop ja purustab. Litsub madalemale kui pori — selg tunneb vastikut rõskust — ja kõik maailma kõnts ujub sust üle. Tegin end väikeseks, nii palju kui suutsin. Kuidagi ärkas mus haledusetunne. Ent võitsin enese.

Olid päevad ja ma pidin ikka mõtlema. Lakkas aju, asus kõht, ent tema võitmiseks oli tarvis kujutlusi. — Takerdunud koer, saba sorakil, ribid näha, leiab kondi. Ila jookseb, palju ila. Kont ja külmuv ila. Ärka! Mitte olla koer...

Lõpuks ometi tuli laupäev.

Selle pool, kel oli endalgi kehvast, olin veetnud ööd. Kui sügavale olin küll jõudnud paari päevaga. Ma ei tahtnud mõelda. Varastada paari senti, et osta tükki... Ei, see oli jälk. Ma ei teostanud küll seda. Ent kas see ei tähendanud — jõuda mõttes ja tundes selleni, võtta kui fakti, kannatada?.. Ma ei taht-

nud mõelda. Mul oli nüüd ju raha. Müüsin, laenasin. Pää püsti, edasi!.. Oli laupäev.

* * *

Tuulega võidu läksin. Maha jäi linn, täis tuuletõmbust ja kellade helinat. Tuul keerutas, tõukas ja nii kogu päev. Olin rõõmus. Mõtlesin tänutundes Elli Laidile. Ent ei olnud midagi iseäralikku. Ei. Kohtasin teda vaid tänaval. Oli end mässinud rõivaisse. — Ära külmetu, hüüdis ta ja heitis mulle suure, hää pilgu.

Kuidas ma siis külmetun, kui ikka tuulega, tuulega võidu läksin ning üks telefonipost jäi maha teise järele. Sõin, mida omasin söödavat. Tuul ajas lumehelbeid. Talvine õhtupoolik — päikest mitte näha. Silmapiiril venis rong ja suitsusammas. Noor inimene marsib. Mõni tund, ja ta on päral. Tervisi Elli Laidile tuul viigu! Nüüd on ta kodus, raputanud palitult lume. Ei ta arva, et see, kes ei pidanud külmetuma, on veel väljas. Ei. Vaid tema: — olgu temalgi soe tuba nagu mulgi. Kallis, hää Elli Laid, mõtlesin.

Tundsin eneses hoogu. Ennäe, mõned telefonipostid, ees liigub samuti noor inimene. Temagi on õpilane. Kogu nädal ründamist, pühapäev kodus, emad-isad. Nii siis — tõuseb võitlev noorus. Tahtsin jõuda eelminejale järele. Ta pöördus suurelt teelt. Läks mööda lepikust, üle heinamaast, üle küntud põldude, mõned suured põllukivid ja ennäe, eks säääl seisa hurtsik, suitsuvine tõuseb. Eks säääl oodata. Ma sosistasin tervisi neile.

Kiirust juurde, jalgadele kiirust! Nägu õhetab, kõrvad, palged — neil on kuum. Lumi, mis puudutab mu nägu, sulab. Ent kiirust juurde! Mitte seista. Põlvil on külm.

Ei näe taha midagi. Tuul tõstab tuisku. Tee ääres on metsa. Kuidas puude ladvad painduvad, kui palju hääli, nagu sõidaks keegi... Traatide laul — ja ainult nende laul.

Sõidab tõusik, vehib piitsaga. — Hei, eest ära! Ei lase päale hüpata. Piits käib ringi. Lahmaks keegi sulle enesele.

Siis sõidetakse jälle. Regi ja rõivaisse mässinud naine. Juba aegsasti lähen kõrvale. Hüppan taha, hoian end kinni. Teen end madalaks. Nii sõidame. Ta kui alateadlikult aimab, et pole üksi. Püüab ühelt ja teiselt vaadata. Hoian end. Ta annab hobusele piitsa, jälle metsavahe. Hakkab hämarduma.

— Suur tänu teile, ega te pahandanud. — Ei, ta ei pahandanud, oli üllatatud. — Hääd õhtut, ta tee viib mujale.

Nüüd mul külmetuvad jalad. Talvisest õhturoosast läbi lume. Telefonitraatide intiimset juttu. Ma ei jõua nii kiiresti nagu tahan. Pean seisatama. Ah, kuidas istuksin pehmesse lumme. Jääksin sinna ja ainult tuuli puhuks. Ent ei, jalg jala ette. Ning siis tuleb mees kahe hobusega.

— Hüppa päale, võta ohjad! Ma hüppan ja võtan ohjad. — Anna piitsa! Ma keerutan ohjapäradege. Nii sõidame. Ta on küliti esimeses, mina teises rees. Karjudes vahetame mõtteid. — Anna piitsa, aeg on hiline. Nii kihutame.

Mu hobusel tulevad rangid lahti. Vannun kui maamees ja korraldan riistu. Siis sobib meie vahel juba lähem jutt. Ta pärrib — ka mina pärin. Kas ta tunneb Kabeli rahvast, teab ta Veidedest?

Kui olen teada saanud, mida teab ta mu ümbrusest, siis jutustan loo, mis näib enam-vähem tõenäolik. Fan-

taseerin lihtsalt. Ta usub. Ta kurdab maailmast tavalist asja, et on kuri ja kaval, üks koorib üht ja teine teist jne. Oleme ühel reel. Siis jookseme kõrval. Kui aga teine hobune ei taha eelmisega sammu pidada, asun ta juhtimisele.

Tuult ja tuhkjat lund. Tamp — tamp — tamp. Hobuse kabjult lendab lumetükke, mõni kõva kui jää. Ent mida rohkem edasi, seda vähemaks jääb mu enesetunne. Ninaots külmetub. Varbad, käed. Kisun end kokku. Külml uuristab kui sõrmega. Aga tähtsam:

— Mida öelda kodus? Mida valetada? Millise näo nad teevad? Mida nad küll ütlevad? — Ikka suurema ärevusega jälgin kilomeetriposte. — Mida küll öelda? Ah kurat, kui tunnistada, aga mida? olid siis nemad süüdi, et ma nii tegin? — Mis ma neid määrisin. Kas siis selleks nad pingutasid, kas nad siis ei öelnud: „Ära käi, ära käi, ega me sind sunni, ja milleks kõik see käimine?“

Mu silmle kerkib kogu kodu sisustus. Mustus, tühjus, kehvus. Kui saaks rikkaks, inimene peab püüdma ainult rikkaks; ainult see on nende elumõte, neil on ainult elu — see ideoloogia.

Pidin ma end siis surmama, et leppida sellega? Kas polnud see siis surm — lämmatada eneses protest, viha kõige väikluse, mustuse, tühjuse vastu, tung laiemale, kõrgemale, suuremale silmaringile? Vähemalt mulle oli see nii. Ma ei suutnud leppida, et nn. rikkuses pidi peituma inimene — määrdunud, võidunud rahas. Ei! Mus peitus vastuhakk, märatsus. Ei! Ma ei olnud süüdi. Ent ma olin üksi, väike, närudes.

Mõtted ainult leivale kuuluta-

vad vastuhakku, protestivad, omavad viha! Üks ainus juhuslik pilk, mis võib-olla ei ole määratud sulle, kogemata kukkunud armuand, teevad sind õnnest pööraseks, panevad nn. südame värisema, lausuma tervitusi, mida jah ei vajata! Palumine, nurumine, vihjamine kaastundmusele — huu, see siis peab olema vastuhakk, märatsus! Häbi!

Mõtted ja tunded käivad muristi ja rästi. Tunnen end hetkeks kui kaugel eemal. Näen siis kahte rege, ühes kägaras koos inimolendit.

— Hei, piitsa! Ning jälle tulevad lahti rangid. — Oh, sa viimane mait! —

Ma korraldan ohjad. Ratsuti kinnitan esimese ree külge. — Suur tänu sõidu eest. Hääd ööd!

Mul ei ole enam kahte kilomeetritki minna. Ent tee on pikk, nii õdselt pikk. Mida rohkem edasi, seda aeglasemaks jääb samm. — Mida öelda, mida teha? Ja juba paistavad hooned. Aeglaselt liigun nende poole. Kõik on nii neetult vaikne. Aknad kui hauad. Ligin. Mõtlen ja mu sees heitleb. Selg akna poole, seisan. Ei koeri. Ei Lustit vastu jooksmas ega Krantsi urisemas. Ei. Kuulen: teiselpool tasa kääksub üks. Jooksen ja viskun maha. Näen maja varjus kellegi siluetti hiilivat. — Mis? ... — mõtlen. Laman ning laman. Tunnen huvi, aga ka külma.

Kui jälle on kõik vaikne, liginen uuesti majale. Liibun seinale. Midagi ei kuule. Heidan pilgu hoo-vile — ka hoovipoolsed aknad on mustad. Kus koer? — Kutsa, Lusti, säh, leib! Ei midagi, otse painav vaikus. Poetun seljaga vastu seinale. Lund puistab krae vahele. Värisen.

Hiilin ümber maja. Näen: vahepääl trepp tehtud pööningule.

Ettevaatlikult ronin üles. Võtan pulga luugi eest. Tasa, õige tasa lasen luugi pärani. Ülesse: — Vorsicht! Glas! Heinad. Hakk kraapima tasemini kui kass. Heinte ligi, heinte sisse. Kõrv kui neelaks. Kuulen kella tiksumist. Siis ... — siis haarab mind pöörane hirm. Moment, ja ma olen luugil. Üks, kaks, kolm astet — ma olen all ja algab pöörane jooks.

Nagu lingust viskub toast hoo-vile inimesi, isa ees.

— Hei, seisa! Varas! Võtke kinni! Ma lasen! Võta-a!

Rrauh, rrauh-rrauh, kolm, neli, viis. Ta tühjendas kogu revolvri. Ma viskun maha. Uuesti üles ja otse meeletult jooks.

— Võtke kinni! Püüdke! Anna talle, kuradile!

Ma jooksen kui pöörane. Kraav — sinna sisse, metsa poole. Nad ei märganud mind õieti. Kuulen: — Hei, vaata siia, hei sinna! Ta on ju siinsamas.

Kõik koerad hakkavad haukuma, ligidal ja kaugel, vihaseks, larinal. Ja inimesed jooksevad tubadest välja. Sellest kõneldakse mitu päeva.

Viskun metsa äärde maha.

Ma ei tunne nälga ega külma. Mu süda peksab. Mus tahab ärgata hüsteerik. Ta tahab, et uluksin, röögiksin, väherdaksin, valaksin pisaraid. Ta tahab alata monoloogi: — Olin ma siis süüdi. Ei. See on pöörane. Tuletan meelde Elli Laidi, rakendan kõik omad hääd kujutlused — kui kaugel on nad must! Surun maha hüsteeria, loomalikkuse.

Lund tuiskab sügavalt. Mõni üksik täht vilgub. Lasen mööduda kogu sündmustiku.

Pilet. Mõni tükk leiba. Konduktor. Protokoll. Raha nurumine. Kool. Kanad õuel. Kodutee. Külma.

Olen rahulik, haruldaset rahulik.
Lõdisen kogu kehast. Ma ei
või ju siia külmuda. Ma hakk
jälle liikuma.

Ma lähen. Aknad õuele on val
ged. Koer tuleb vastu. Hää meel
tal, liputab saba, hakk taga rää
kima. Sees on sammud. Mitte
ärajoosmist! Teen ukse lahti.

— Sina, pojuke. Kuidas me
küll sind ootasime. Missuguse ron
giga tulid? Ning väike tüdruk:

— Tead, vend, meil käisid täna

vargad. Papa ajas neid taga. Püs
siga laskis. Kas sa ei kuulnud?
Ühe vist laskis maha.

Ma ei teadnud midagi. Elu siin
oli läinud oma rada. Keegi piiri
mehi oli ööseti hakanud siit varas
tama heinu. Ikka seljatäie kaupa.
Eile olid nad valvanud, täna olid
nad valvanud. — Aga nüüd ta ei
tule. Hirmu sai, raisk. Küll on
ajad hukas. Roimar niisugune!

Minu roimast nad ei teadnud
midagi. Detsembris 1931.

M. Ani.

Päikeseküllane unistus.

Puud rõivais, vahus jäises,
maa on vaikuses valges
nagu laip, mille üle surilina.
Taevas mures hall kui tina.

Hüljatud neist, kel kõiki külluses,
uneleb päikesest helluses
maanteel värisev kodutu kerjus.
Pisaraid külmunud õhus on varjus —

Mure roheline luule mind hüüab,
sulatada külmi südameid püüab,
ja peotäis kesalilli kenamaid
tooks silmi rõõmupisaraid.

Siis kõik jälle rõõmust nutavad
ja pisaraina mured haihtuvad.
Maas nutetud pisarast kevadveed
seal looklevad, otsivad jooksuteed.

Neid kukub küll puudelt, küll katuseilt,
küll põõsailt ja pilviltki kollaseilt.
Õilmitseb õhus, päikegi läheneb
ja lumi see sulab ning väheneb.

Kalevipoeg mõõka valimas.

E. Kippel.

Mõnda kunsti väärtusist.

On väidetud, et kunstis, luules on igapähele õigus asuda oma seisukohale, mis on suveräänne ja ümberlükkamatu, ning seepärast ei saa kunstiküsimusis olla ühist seisukohta, sunduslikku kui mitte kõigile, siis vähemalt väga paljudele. Ehk sama mõtet vulgariseerides: kunsti hindamine on maitseasi. Ent siis peame minema veel kaugemale ja väitma: ei saa olla kõnet väärtuslikest ja mitteväärtuslikest taidetooteist, esimese ja neljanda järgu kirjanikest, sest igal väärtusel on normatiivne iseloom. Kuid kus pole väärtuste mõõtu, sääl pole ka kunsti. Nii siis juba kunsti olemasolu tõendab, et tal on teatav väärtus, vaatamata sellele, kas üks, kaks, kolm, minupärast $n + 1$ isikut seda tunnustavad või mitte. Ja neid algtingimusi kunsti olemasoluks annab sama ühiskond, kes normeerib meie mõtteid, tundmusi ja tahet, kuulutades oma normid sunduslikeks, isikust kõrgemal seisvaiks väärtusiks.

Seepärast pole huvita küsimus üldisest kunsti seisukohast, normatiivseist otsuseist kunstis, kunstiväärtusist.

Esmajärjekorras tuleb leida üldine seisukoht kunsti määranus. Jah, mis on siis kunst? Vastuseid on palju, ent neid on kerge liigitada.

1. Vanasti arvati, et kunst on ilu-looming, ja see, kes seda suudab, on kunstnik. Ent seda määranut ei tunnusta moodne es-

teetika. Sest ilu on ainult üks esteetilise osa. Kunstis väljendub mitte ainult see, mida esteetika kauniks nimetab, vaid ka kõik teised esteetilise alaosad: suurejooneline, traagiline, koomiline jne. Seepärast ei ole ilu kunsti olu paratamatu tunnus. See vaade on nüüd niivõrt teadusse juurdunud, et seda ei tarvitse lähemalt tõestada.

2. Et kunsti mitte ainult iluga piirata, paneb Stefan Witasek ette säärase määranu: „Kunst on esteetiliselt väärtuslik looming jne.“ See on võrreldes eelmisega juba samm edasi, sest kunsti alla arvatakse kõik esteetilised väärtused. Kuid ka see laiendatud kunsti määranu ei haara enda alla kõike maailma kunsti. Väljapoole jääb kõik ürgrahvaste kunst. Tolle päämist tähtsust ei tule otsida esteetikas, vaid maagias ja usundis. Sama võib öelda ka muistsest eesti ornamentikast. Hinnata seda kui ainult esteetilist meisterdamist, tähendab selle iseloomust mittearusaamist. Seepärast ei saa leppida, kui esteetika pretendeerib olla ainukeseks ja autoriteetseks moodsa kunsti tõlgendajaks. Seda väidab juba Wilhelm Worringer. Eriti tuleb seda rõhutada rikkaliku ja väärtusliku kunsti kohta väljaspool Euroopat. Esteetiline seisukoht teeb printsipaalselt võimatuks leida ühist keelt kunstis isegi Euroopas mitmesuguste voolude (näit. naturalismi ja ekspressionismi)

vahel, ent eriti väljaspool seda, Aasias.

Kui me ei lahuta kunstilisi väärtusi esteetilisest väärtusest, siis jääb väljapoole kunsti ka niinimetatud *tendentsikunst*. Muidugi võidakse viimase kohta öelda, et see polegi kunst. Kuid uurimised on tõendanud, et tendentsikunsti ilm on üpris lai ja on raske öelda, kus lõpeb kunstis tendents.

Seepärast tuleb tagasi tõrjuda ka see definitsioon, mis seab kunsti ülesandeks esteetiliste väärtuste loomise. See ei ole vastuvõetav ka seepärast, et ta segab ära kaks vaatekohta: esteetilise ja kunstilise. Esteetiliselt me võime vaimustuda mitte üksi häast kunstiteosest, vaid ka ilusast loodusepildist ja kenast tehnilisest ehitisest, näit. sillast. Kunstitootele sellevastu võib vaadata ainult kunstiliselt.

3. Ka oluliselt on kunstinauding midagi muud kui esteetiline ilutsemine. Kunstilisel vaatlusel ei seisa meie ees ainult kunstiteos, vaid ka selle looja; imestame kunstniku, luuletaja loomisvõimet ja oskust. Kunstiliselt haritud inimesed, eriti kunstnikud, kirjanikud ei asu oma otsustusis kunsti suhtes esteetilisele seisukohale ja hindavad teise kunstniku loomisvõimet ja oskust puht-tehnilisest seisukohast. Seepärast ütleb Witasek, et esteetilise vaatluse seisukohalt on parem, kui vaataja, lugeja või kuulaja ei ole tuttav vastava kunstiharu tehnikaga, muidu võib tema tähelepanu pöörduda tehnilisele küljele ning naudingu asemel võib tekkida hindamine.

Kunstiline vaatlus on analüütilis-süntheetiline protsess, esteetilis-intuiitiivne süvenemine. Nii siis ei ole küllalt, kui teataval tööil on suured esteetilised väärtused, et seda kuns-

titööks nimetada. Masin võib meeldida küll esteetiliselt, kuid mitte kunstiliselt.

Tõsi, kui keegi joonistab maali, raiub kuju, luuletab luuletise, komponeerib laulu, ehitab maja, leiab uue matemaatilise valemi, — ta alati midagi loob. Ses mõttes ei ole vahet kunstniku ja teadlase vahel. Mõlemad on ühesugused loojad, kes pakuvad meile oma loominguga uusi tunnetusi. Seepärast mõisted „looming“ ja „kunst“ pole identsed. Tähtis on siin, kuidas sünnib see loomingu akt ja milliseid eesmäärke ta taotleb.

Teaduslik mõtlemine on intellektuaalne; ta pakub oma tunnetusi loogiliselt korraldatud mõisteteis. Kunstniku tunnetus on emotsionaalne ja väljendub kujude s. Seepärast kunsti olu on kuju. Siin ilmestub looja kunst võita ainet vormi abil; siin näeme tema kujundamisandi ja oskust. Kus see puudub, sääl ei ole ka kunsti. Et kunstilise tunnetuse vahend ei ole abstraktne mõiste, vaid konkreetne kuju, siis ka kunstitöö võib õhutada uutele elamustele mitte intellekti, vaid ainult tundmusi. Nii oleme jõudnud veel ühe kunsti määrangu juurde, mida soovitab Emil Utitz: „Kunst on selliste väärtuste kujutamise, mille eesmärk on esile kutsuda tundmuste elamusi.“ Kunst võib meile pakkuda nii esteetilisi, religioosseid kui poliitilisi ja teisi väärtusi. Ent see peab sündima kujutamise teel. Nii muutub spetsiifiliseks kunstiprobleemiks kujundamise ja stiili omapärasus. Mitte tendents ja idee ei hävita teose kunstilist iseloomu, vaid lihastumatu, kujudeks ümbersulatamatu tendents ja idee. Sama peab ütlema esteetiliste väärtuste kohta.

Kuidas võib kunstnik luua kuns-

tiväärtusi? Ja mispärast on kunstiteosel üldse mingisugune väärtus? Need on küllaltki keerukad ja väheuuritud küsimused. Üks seisukoht peab kunstiteose tähtsamaks väärtuseks seda, et ta pakub meile kujutuste abil uusi tunnetusi, veendumusi, elamusi, samuti nagu teadus annab meile abstraktsete valemite ja seaduste abil oma arusaamise välisilmast. Nagu teadlane jõuab uute veendumusteni, uute tõdedeni vaatluse ja eksperimendi abil, nii kasutab ka kunstnik oma loomingus sama meetodeid. Ent siia lisandub veel tähtis moment — kunstifantaasia, mil on kunstiloomingus määrav tähtsus.

Võrdleme näit. ajaloolast ja romaaniakirjanikku. Mis võib anda näit. ajaloolane 1905. a. revolutsiooni sündmuste kohta teadusliku uurimise abil? Teatava kausaalse seosega varustatud objektiivse revolutsiooni käigu ja üksikute episoodide kirjeldise. Kuid seda, mis selle revolutsiooni ajal elasid läbi üksikud liikumise kaastegelased ja kaasaegsed, kuidas revolutsiooni objektiivne käik kajastus nende subjektiivseis elamusi, seda ei saa ükski ajaloolane öelda. See ei ole ka tema ülesanne. Siin peab tulema kunstnik, kes oma vaatlusmeetoditega, kunstifantaasiaga süvendab ajaloolase vaatlusi, uurimusi, tulemusi ja elustab revolutsioonitegelasi kõiges nende konkreetsetes kauniduses, kes ajaloolasele olid vaid abstraktsioonid. Ent igal kunstnikul on oma erinev vaatlusviis. Seepärast ka ükski kirjanik ei näe kõike elu, vaid ainult läbi oma temperamendi akna.

Küsimus, mis seisab kõrgemal, kas kunst või teadus, on püstitatud ebakohaselt: nii teadus kui kunst rahuldavad võrdselt väärtuslikke vai-
vaimuelu nõudeid. Tõsi, kunstile

on ette heidetud, et ta on vaid lõbuasi, et tema ülesanne on pakkuda esteetilist naudingut. Iga tõsine kunstnik peab sellise arvamuse vastu protesteerima. Ehkki esteetiline nauding on sageli seotud kunstiliste elamustega, ometi on ta vaid selle kaasnähtus. Pääsi on siin ikkagi hingelised elamused, mille läbi avaneb meile elu, mille kaudu saame elule lähemale. Kunsti suurimat õnnistust ei saavuta mitte see, kes läheneb sellele egoistlikus naudinguihas, vaid kes tuleb aetud janust selguse järele, suure ja ülla tahtega tõsisel ja kontsentreeritud vaimses töös ammutada kunstist tema tõelike ardeid, mis pingutuseta pole üldse võimalik. Kuigi pea igas kunstiteoses leidub enam või vähem esteetilisi elemente, mis meid vaimustavad, nii siis pakuvad emotsionaalset naudingut, siis pole sellega ometi veel tõestatud, et teosed, kus need elemendid puuduvad ja mis meile esteetilisi elamusi ei paku, pole mitte kunstitooted.

Teiselt poolt on teada, et ka teadusliku teose lugemine ja teaduslik töö kabinetis või laboratooriumis pakub teadlasele mitte vähemat intellektuaalset naudingut kui see, mis kunstiharrastajale annab hää kontsert, maal, teatrietendus, luuletis. Siis võiksime ju sama õigusega öelda, et ka teadus on ainult lõbuasi.

Kuid on selge, et säärase jõugu seisukoht kunsti ja teaduse suhtes ei või midagi juurde lisada ega ära võtta nende kultuuriväärtusist. Ja ma tahaksin näha neid inimesi, kellele näit. „Macbeth'i“ etendus on ainult lõbu ja ekspressionistide näitus — nauding. . .

Ent vaate vastu, et kunst on kujudes avaldatud tunnetusakt, tõste-

takse veel teine vastuväide. Rõhutatatakse kunstiväärtuste subjektiivset iseloomu ja seatakse sellele vastu teaduse objektiivsed tõed. Ei või salata, et kunstis pole tähtis objektiivne tõde, vaid küll see, kuidas seda tõde on mõistnud uuestlooja kunstnik; tähtis on autori mõistmine, mis on alati subjektiivne. Reaalsed faktid on temale ainult tooresaine, kaos, mis nõuab stiili, naiivse realisti tõde, mille vastu püstitab kunstnik oma kunstitõde.

Rõhutades kunstitunnetuse subjektiivset iseloomu tuleb siiski mainida, et ka mitteeiteadlaste usk teaduse kahtlematusse ja absoluutsesse objektiivtedesse on samasugune ebausk kui usk katoliku pühakuisse. Tõsi, mõned teadusejüngrid armastavad kõnelda väljas-

pool kahtlust olevaist seadusist looduses ja ühiskonnas, ent õigem on küll vist arvamus, et ka teaduslikud tõed on relatiivsed ja õiged ainult niikaua, kuni neid ei lükata ümber ning ei muuda uus leiutis, s. o. uus tõenäolisem „tõde“. Ja kui teadlased võivad uhkelt öelda, mis oli keemia enne Mendelejevit, loodusteadus enne Darwinit, siis võib omakord küsida, mis oli roimari hing enne Dostojevskit, moodne linn enne Verhaerenit jne. Kunst ja teadus kui tunnetusaktid on oluliselt võrdväärised. Ent kuna juurdepääs teadusele puhtal kujul on võimaldatud ainult vähestele, hoiab kunst kujudega oma ideoloogia seitsmevärvilises skeptris tuhandeid ja miljoneid. Seepärast ka tema mõju ühiskonnasse on võrratu suurem kui teadusel.

G. Adamson.

Kevadöö.

Kabarees . . .

*Koomilisi pilte täis maalitud sein,
laudadel voolab Tokaj, vahuvein.
Huugab saksofon, mürtsahtleb trumm,
keerleb põrandal jalgade summ.*

Suitsu sees . . .

*Maast laeni ruum täis kibedat vina,
ebamääraselt paistab tulede kuma.
Eau de Cologne'i, higi, puudri hõng;
uimaseks pää teeb ruumi ving.*

*Ja väljas on kevad . . .
 Ei enam talu seda mürgitud ruumi,
 rind otsib vabadust, avarusi suuri.
 Tõusen, surun kübara pähe,
 suundun välja sumedasse kevadöhe.*

*Vaikus . . .
 Voolavad rentslikes kevadveed,
 saates viimast lumerähka igavikuteed.
 Kostab vaid rongi huik, haugahtab peni,
 tuututab auto, uniselt voorimees venib.*

*Kostab viiul . . .
 Oh, kui melanhoolselt kõlavad helid,
 sujuvad, pehmed, hingestud helid.
 Vist truudust mängijal keegi on murdnud:
 kõik kaebed südame verise pillisse surund.*

*Voolavad helid . . .
 Muutub tempo kiiremaks, rütmikaks,
 paisuvad helid kui tormikohinaks.
 Siis äkki viimane kaeblik ohe,
 võngub viimane heli, kustub ohe.*

*Ta vaikib . . .
 Öö vaikne, tärkavate öite aroom,
 õhk täis mürki, tuline lõõm.
 Ja siis see meloodia läbi öö;
 Oh! kurvaks teeb selline kevadöö!*

*Koidab . . .
 Lööb helendama idataevas koit,
 sädeleb päikesekiirte punane loit.
 Kaob mürk, raskelt lõõmav öö;
 ärkab reaalsus, igat ootab töö.*

*Kuid õhtul . . .
 Laskub linna vaikus, sulisevad veed,
 otsides tarmukalt igavikku teed.
 Jälle meloodia lõhestud hingest.
 Ohk mürgine, raske kui kõrgepingest.*

G. Adamson.

Haraku koolmeister.

Õ. Ü. Hum. sekts. 1931. a. novellivõistlusel III auhind. (Katkend.)

Kui tuli Tamm tagasi oma piskesse tuppa ja vestles vana Londut, kes tuli saba liputades talle vastu, hakkas tal hale vanast truust sõbrast ja ta otsustas teda mitte hävitada. Pisarad tulid silmi mõeldes, kui kurb ja tühi on elu, kui pole enam Londut, keda silitades õhtuti on tunne, nagu silitaks südamele lähedalseisvat olendit, kes oma hingamise ja silmade läikega toa teeb nagu hubasemaks. Tühi ja õudne oleks ta eluase, kui poleks kuulda Londu nohinat, hammaste tasast naginat ja otsides karvadest kirpe. Ja õhtuti, kui tuli kustunud, pani ta käppi sängiservale, toetades lõuga peremehe rinnale, kes ei saanud uinuda, silitades oma sõpra.

Õösi oli koolmeister sängis ärkvel, ja haugahtas nurgas roguskil magav Londu; küllap haistis oma koerainstinktiga õhust midagi, ja enne kui koolmeister teda sai keelata, haugahtas veel korra kõvemini. Samas kostis Rehela ruumist hele naisterahva kisa, kellegi hüpe sängist ja hüüe: „Mis on?“ Millele vastati: „Ah, see hirmus kisa sealt vanamehe toast! Oh, ma lähen otse hulluks sellest, oh...!“ ja kuuldus hüsteerilist nuuksumist. Samas löödi vana koolmeistri toa uks hooga lahti ja lävele ilmus alusrõivastes Rehela, nägu vihast moonutatud, ta karjus: „Saatanas, kurjategija niisugune. Ta tahab vist meelega mind ja mu naist tappa. Ma käskisin silmapilk Teid

selle hävitada. Miks te seda ei teinud? Aga seda ma ei jäta!“ Õelnud selle, hüppas Londu juurde, haaras ta kaelarihmast ja tiris lariseva, meeletult rabeleva, heitlikult vinguva koera uksest välja. Kaua koolmeister oli oimetu sellest stseenist. Väljast kostis äkki püssipauk. Nagu nõelatuna hüppas koolmeister püsti ja näis tajuvat sündivat: „See on vist Londu,“ sosistas ta ja jooksis pesuväel välja. Kojas möödus ta Rehelast, kes tuli õuest, püssikäes, ja ümises: „Vana narr jookseb vist sõbra hinge päästma!“ Koolmeister jooksis, hoolimata läbitõmbavast tuulest, lehvivi juukse, kuni komistas millegi sooja, veel tuksleva ja koriseva üle. Tajus silmapilkselt, et see on Londu. Langes selle üle, haarates ümber korjuse . . .

Aovalgel hakkas tibama peent halli vihma, mis imbutas läbi koolmeistri pesu, tõi ta jälle teadvusele. Koolmeister tõusis, ta silmad veretasid, liikmed lõdisesid külmast vihmast ja ta seis oli imelikult kõver ja kõssivajunud. Põrnitses vaadata üksisilmi korjusele. Pöördus siis äkki, läks eeskotta ja tõi sealt labida. Kaevas augu ja veeretask helalt sinna oma sõbra korjuse. Ajas tasa, nagu kardaks teha haiget talle labidaga ja tegi kääpagi. Vihma lõi koolmeistrile vastu nägu, oli äkki õudne ja külm, heitis veel pilgu kääpale, komberdas siis tuppä, lan-

ges poriste ning märgade rõivastega sängi ja tundis, et pole midagi enam, mis ühendaks maailmaga. Sest päevast jäi koolmeister sängi ja lamas seal, heideldes elu ja surma vahel, sonides sõbrast kuni kooli alguseni, ilma et teda pääle kooliteenija naise, vana Krööda, keegi

kiindunud ja neid jätta oleks tal olnud sama raske kui kaotada suurimat sõpra. Kui kihas ja sumises jälle koolimaja elavast ja rõõmsast noorsoost, siis tõusis ka vanal koolimeistril jälle elu ja töötahe, ta tahtis unustada nooruse keskel rõhuvad muremõtted.

Õpilasühingu juhatus 1931/1932. A. Põdra, H. Johanson, dir. J. Madisson, R. Kangro, E. Nuusi, A. Kukemelk puudub E. Valdas.

oleks vaadanud. Rehelale polnud teda nagu olemaski. Pikkamööda paranes ta siiski ja kooli algupäevil võis juba klassigi minna. Kuid mis oli talt järele jäänud? Ainult vari. Palged imelikult sisse vajunud. Pää täiesti hallunud. Ise kõveras. Põlved nõdrad. Kuid vesihalles silmis säras nagu mingi rõõmuhelk, kindlus, tahe, kui ta klassi komberdas. Kool, lapsed, õpetajamet, neid armastas vana koolmeister. Pikal ametiajal oli ta neisse

Paar päeva hiljem teatas talle Rehela, et ta peab kolima katuse alla ärklituppa, mis seisis tühi. Tema proua vajavat seda tuba ja ta ei tahtvat elada vana, haige inimesega ühes ruumis. Ei öelnud Tamm selle vastu midagi. Oli vähe rõõmuski, et saab ära Rehela ja ta naise tujude eest. Võttis jälle oma vähesed asjad ja läks üles. Siin oli pisike ärklituba, aastate eest ehitatud raudahjuga, mis oma lagunud kerisega ainult vähe sooja võis anda.

Siin külmas ta hingitses jälle õp-
peaastad. Ja oli nagu vana kool-
meistri kiuste tänavu koolis noor-
sugu, kellel ainsamaiks taotlusiks
olid koerused. Oli vali ja kuri küll,
kuid ta ei jõudnud enam õiget
korda hoida. Kord katkes ta kan-
natus ja ta läks Rehelalt abi otsima,
kuid see vastas:

„Te olete vana, vitsahirmuaegne
õpetaja, te peaksite suutma ise
korda hoida!“ Sellega see lõp-
peski. Polnud vanal koolmeistril
enam kuskil sõnaõigust.

Möödus siiski talv. Tuli kevad
ja sellega kaasas midagi hoopis
arusaamatut. Kõik veneaegsed va-
nad õpetajad peavad ilmuma sügi-
sel õpetajate kutseksamitele. Kas
siis tõesti tahetakse, et tema, vana,
surmale liginev inimene, peab veel
tõesti eksameile ilmuma? Päris jä-
rele, vastati, et kui peab kalliks
kooli ja tahab õpetada, pole midagi
parata. Ja ta armastas kooli. Ar-
mastas seda sumisevat, kilkavat noo-
rust, kes talle küll mõnegi kibeda
tunni valmistas, kuid kellesse ta
siiski oli nii kiindunud, et ei suut-
nud tast lahkuda. Mida hakkakski
ta pääle? Kuhu läheks ta? Ta on
juba vana, igivana. Kes võtaks
teda mujale ametisse? Öövahi koh-
tagi ei saaks ta enam. Polnud siis
muud teha, kui hakkas ette valmis-
tuma eksameile. Uuris ja luges
ühtelugu, meeleheitlikult, kuid mis
selle tagajärjeks oli? Eksameil läbi-
kukkumine! Siiski talle tuldi vastu
ja pikendati tähtaega. Kuid mis vana,
see pole enam kohane vaimutööks.
Pole vanadusel seda energiat ja jõu-
du, mis vajalik meelepidamiseks ja
õppimiseks. See on nagu vana
kartul, millest noored võsud tuuma
välja imenud ja järele on jäänud
ainult tühi, pudev kest. Nii ei ai-

danud ka pikendatud tähtaeg, ja
hirmsa tõsiasjana paistis silmi ees
lahkumine nii armastatud tööpõllult.

Nii ta nüüd istub veel viimseid
aegu kateedril, pää käte vahel, haudu-
des kurbi mõtteid tulevikust. Pole
siis tõesti enam kedagi, kes tunneks
kaasa talle, kes mõistaks vana, vae-
vatud inimese hinge? Isegi need
härrad eksamikomisjonis. Olgugi
et kahetsesid vana meest, kuid pole
enam aeg, kus õpetatakse ainult
lugemist, kirjutamist, nelja tehet,
viit peatükki ja kasvatatakse lineaali
abil. On teised, enamarenenud
ajad, mil areneb kõik pääd-
pööritava kiirusega. Ka peab olema
õpetaja moodne ja käima hoopis
erisuguste printsiipide järgi. Ja on
ju külluses selliseid noori, värskest
valminud, moodsate teadmuste ja
meetoditega varustatud inimesi, kes
näevad meeleldi, et kaoks kohalt
mõni vana. Ei armu ega halastust
kuskil.

Tuisk on lakanud. Vaikne talve-
õhtu laskub üle lumise maa. Pime-
neb, sütivad tähed, tõuseb kuugi ja
paneab lume kullaselt särama.

Haraku koolimaja on vaikne.
Juhataja ruumest vilgub tuli. Seal
vaatab Rehela naisega õpilaste töid.
Vana koolmeistri tuba üleval on
pime.

Kooliteenija Mart läheb Tammelt
midagi küsima. Koputab, kuid seest
ei kuuldu midagi. Koputab kõve-
mini — kõik jääb vaikseks. „Magab
vist,“ ümabtaab Mart, lööb käega ja
läheb tagasi alla. Öiendanud kooli-
majas kõik toimetused, hakkab ta
koju minema. Ta elab koolimajast
eemal, lepavõseriku taga. Minnes
mööda Rehela põllu äärt, märkab
ta maas imelist mügerikku, kuidagi
esiletükkivat valgelt lumefoonilt. Ta
kummardub, kahvatub — ja tõttab

kiiresti, kiiresti tagasi koolimajja. Tuleb tagasi ühes Rehelaga, kes toriseb ja on ilmselt pahur, et teda segatakse. Kummarduvad mõlemad

mügeriku ees: see on vana koolimeister. Kõvasti kokkutõmbununa, naeratavana lamab ta korjus paigal, kuhu mattis kord parima sõbra.

Tartu Keskkoolivanemate Koondis. H. Ratasepp (T. T. G.), O. Elevant (Poegl. gümn.), A. Reibach (H. Treffn.), E. Kalamees (T. K. K. G.), H. Mark (T. O. S.), A. Kukemelk (T. O. Ü. G.), M. Sarv (E. N. K. S. T. G.).

Portreid Widewikust.

2. X. Egas wiist olegi tal õiget hyydname. Ning mine tea, kas teie tunnetegi teda nii fergesti. Ifegi siis, kui sõnastaksin ta wanakoelise mõistatusse: „Päält habe kartwaline, seest kullatwiiruline“ arwaksite wahest et — sibul! Uga ei. Alles ehk siis, kui lisaksin juurde, et tean ta oletvat tolle suure karstustegeelase

nimetaime, kelle sambate kah on pistet sinna Toome põlispuude wahete ning kes kirjutan selle toreda piinamisfabaliku — „Eesti ajaloo“, ja weel kord kordaksin, et see minumõeld meeski samasugusest sootännust ning sama tublide habemefandjate tõugu — siis wahest tunnete teda.

Kas ongi sest mehest rääkida

Kirjanduslikust kriitikast.

Kriitika kui inimsoole omane vaimuavaldus haarab kõiki elunähtusi meid ümbritsevast maailmast. Siin leiavad võrdluse ja hinnangu kõik elualad, vaatamata sellele millisel kujul need ka ei esineks.

Seega on kriitika võime hinnata ja võrrelda meile tundmatuid asju tuntute kaudu.

Jldises kriitikas eraldatakse kaht teineteisest eemalduvat meetodit: subjektiivset ja objektiivset. Subjektiivne kriitika ligineb igale küsimusele juba kindlaksmääratud lähtekohtadega ja mõõdupuuga, mis sõltuv kriitiseeriva isiku usulistest, poliitilistest ja rahvuslikest jne. tõekspidamustest. Niisiis on subjektiivne kriitika tendentsikriitika, millel

pole erilist teaduslikku väärtust. Objektiivne kriitika põhineb üldtunnustatud tõelisuse printsiipidel ja on enam-vähem vaba kritiseeriva isiku ilmavaatelistest kalduvustest, sümpaatiast ja antipaatist. Kuivõrt ta seda olla suudab kriitikana, pole siinkohal võimalik lähemalt vaadelda. Kuid faktide kinninaelutamiseks sobib ta vaidlematult.

Lähtudes hinnatavast materjalist, eraldatakse teoreetiline kriitika praktilisest. Esimene selgitab antud faktide tõelisust, teine vaid faktide väärtuslikkust.

Kui ei saada hindamisel konstateerida antud faktide tõelisust ega väärtuslikkust, siis nimetatakse seda kriitikat negatiivseks (eitavaks). Kinnitatakse aga fak-

palju? Eks tunne ja näe me teda alati kõigil noil püüel fooliaastail iffa sama ivanana, sama hoolifana ja rahulifuna. Ning pole kunagi teindki taht mingit illusiooni.

Mina oma esimese tutvuse tegin temaga ivist siis, kui tõrd uudishimulifuna esmafordšelt pistfin pääsise meie ivana Wivewifu uksest. Oli parajasti tunniaeg, ja kõik ruumid nii imelikult ivaiifed, ainult kuskil seinte taga tafaymifeto fumin. Trepinurga tagant tuli suur famotwar, millel oli all tats sibavat jalga. Sellele juurde nägin fandiful habet ja tahte fätt, millest kõigist fokku faama pidi ivist üks mees ja üks teemafin. Ega see mees omatorda imetlendki mind niitvõrra yhti, tundis ivist tvõõra inimese lõhna ja färatas: „Mis teil asja? Wõõrastel on

feelatud fiin ringi folamine. Minge tvälja tvõi oodake fantsfeleis!“ Nii kuri näis äffi, maailm ja endasfegi tekkis niifugune tahtmine, et oleks aga see ivanamees nyud jesse suure toruga lendaks . . .

Varsti aga, kui käisin foolis ning iga päev tema kella järgi algasin õppimist ja lõpetasin foolipäetvi, polnudki me tvahel seda suurt „tvihha“. Häameelgi ja julgeolekutunne oli, kui rõivasteruumis see „kuri“ mees tvalkvas, et fa fogemata ei aja tahte paari talosse jalga tvõi pane mitut mytsi pähe. Ta „kurjufegi“ olin asetand juba ammu jutumärgesse, sest egas ta hää fyda ei fawatsendki kunagi halba. Suuriks sõbrufeki faime tvahel, kuigi jumalparaku ei tea mis pidetvat suurust faigi olla kunagi ses kiiret foo-

tide tõelisuse ja väärtuse olemasolu, muutub kriitika positiivseks (jaatavaks). Eritledes kriitika meetodilisi võtteid, saadud tulemusi ja nende ligemat päritolu, saaksime veel terve rea kriitika alaliike. Kuid see viib meid küsimusest liiga kaugele.

Kirjanduslikul kriitikal nagu igal teiselgi kultuuriteguril on oma arenemislugu seljataga. See seisab lähedas seoses euroopa kirjanduse üldise arenguga.

Esmakordselt levib harutlev-seletav printsiip kunstide ja teaduste tõusuajastu algpäevil humanistide töis. Puht-filoloogilise nähtusena püüab see restaureerida vanade klassikute tekstede mõistmise ja õppimise sihiga.

Sellise puhtkeelelise harutlusena püsis too printsiip võrdlemisi kaua ja omandas alles pikaldase arengu kestel meie tänapäeva kirjandusliku kriitika karakteri.

litempos. Aga näe, vahel jutustas enesest. Ent ifka nii napilt ning yha vaatatas kella, otsetui teades, et siinse töö tempo ja ajamõõtude määramine ifka oleneb ainult tema hoolt.

Vahel tundsin äitsetki ta lähedal. Eriti õhtuti, kui pidasime neid „Raja“ tolmunna ja fetsioonide merelohelisi, fetsõhe kadutvaid koosolekuid. Eks olhuid pikne ses pyristis, mis õhtuti selle mehe käes säravaks hõõrus pidad koridorid ja suured klassid, et homsesse päeva ei ulatuks tänase tolm. Ah, kuis jäime neil fetsõil talle jalgu; kuis meile kõigist me protestest hoolimata yles õeldi koosolekuohht — einelaua-ruum, ja selle tõestuseks elektrinupust lehtvitati pimedust me ymber! Ent kandsinme toda wiifa toidetvilkaste jonni ja sit-

Esialgne kriitika omas puht-subjektiiivset kaju, milline tunnus veel tänapäeva kriitikaski püsib, kuid kaugeltki mitte enam absoluutse värvinguga. Tolleaegsed kriitilised teosed annavad tunnistust igasuguste põhiprintsiipide puudumisest käsitluses ja isikliku maitse ainuvalitsusest.

Teoreetilise suuna saab kirjanduslik kriitika alles pseudo-klassitsismi õitseajal, tõustes selle voolu keskpunkti. See vool saab alguse Prantsusmaal, haarab XVI ja XVII sajandi ning ulatub järellainena kuni XVIII sajandi keskpaika.

Tolle aja kirjanik Boileau (XVII s.) toetudes Aristotelese ja Horatiuse autoriteedile õhutas vanaklassitsismi järeleaimamist kõigi keelete ja stiililiste täpsustega.

Algul leidsid nad oma tõekspidamusile pooldajaid pea kõigis mais. Nii oli pseudoklassitsismi

kuft, muutsinme ainult asukohta ja jätkasime oma nõudlemist ja vaidlemist kantseleiukse ees oleva afnalaul. Jäi ifka siis too suur mulje, et nyüd, mil tema ei saand meist võitu, oleks just kui nii, nagu võit-sime meie.

Ei saand me kunagi võimalust temaga foostöötamiseks ega ka ilalgi ta jagand me klassifeltskunda. Ometi tundus foolist eemalle lennates, et toft mõõdund fooliajast just temaga elatut meelde jäänud oli kõige rohkem. See näis nii kummalinegi, aga see ifi oli wiist sellest, et temaga jagasime alati kõige meelditvama, kõige kibedama ja rabelemisrohkema tunni — vahetunni.

Oi toda maagilist nuppu, mida ifka unustada ei saa, toda kella-nuppu! See wiist tegi teda

tulisemaid pooldajaid Saksamaal Gottsched (1700—1766) ja K. Ramler (1725—1798), Inglismaal John Dryden XVII s., Pope (1688—1744), S. Johnson XVIII s. j. t.

Kuid vähehaaval võttis maad ühtlasi ka vastuvool. Ei suudetud enam leppida pseudoklassitsismi kitsendava dogmatismi survega.

See vastuvool arenes püsivaks võitluseks, et vabastada kirjanduse rahvuslikke elemente pseudoklassitsismi surutisest.

Uue voolu sünnimaaks on jälle Prantsusmaa, kus näeme esivõitlajate ridades Fontenelle'i (XVIII s.), Perrault'i (XVII s.) j. t. Säält levib liikumine Inglismaale, kus uue voolu pooldajaiks osutuvad Wor-ton, Blaire, Jounng j. t.

Samuti polemiseerisid edukalt Gottsched'iga helveetslased Bodmer ja Breitingen ning Elias Schlegel.

Umbes samal ajal võtab maad euroopa kirjanduslikus kriitikas filosoofiline liikumine. Juba katsetakse seletada kunstiliste aistingute sünnipära ja omadusi (Saksamaal — Baumgarten, Meyer j. t., Inglismaal — Burke, Gérard, Hutcheson j. t.)

Kuid küsimuse õnnestunud lahendamise eest võlgname tänu Lessingile ja Kant'ile.

Eriti olgu siin nimetatud Lessing (1729—1781), kes andis pseudoklassitsismile löpliku löögi ja pani aluse uuele esteetikale, avades suure jõu ning selgusega tõsise luule olemuse, näidates selle erinevusi teistest kunstidest.

Lessingi algallikaiks olid enamikuks antiikaja, peamiselt kreeka luuletajad (eriti Homeros ja Aristoteles).

Sel teel saadud üldised kunsti printsiibid pidas Lessing kohus-

nii suureks. Ets tundnud me ju kõit nende foolitundide pikkuse väär-tust. Eriti kole oli, kui need tunnid kippusid käes väikefiks jääma ras-kete klassitööde ajal. Kord aastalõ-pul leidsidki yhe klassi naisõpilased, et nende peatse fyysikaklassitöö edu olenebki ainult tunni pikkusest. Oidi siis mesilafina kõigi oma meeldimis-ostufega selle waese wanamehe man. Waetwa wist wõttis, aga ets siingi teind aastate jookkul sywenend sïde-med imet. sest näe, oligi see tund „wõlutud“ yle paari minuti pife-maks! Ega igakord niisugust õnne enam kordu . . .

Nyyd sirwides noid wanu wihke ja waadeldes foolipäewist fällind ylestõtteid, fogumaks neist ämbli-tuwõrfeid niite portreede punumi-

fets, hiilib nukrust nende lemmitefe-mete wahese: kui palju pilte olen toond pikilt fooliaastailt, aga kõigilt neilt on puudu jäänd too, feda foolis efimesena nägime tulles ja wii-masena minnes.

Olen jalutand pifi Widewifu ko-ridore ja silmitsend siis feinal asu-waid fooli lendude pilte. Ets ole säälgki kõit, kes olnud funagi kuskil yhise perena, on nendega reas ifegi fooli lofispäine Aofy, waikimapyyd-lew „Radade“ laulik. Aga too, fellest meenutafin mälestusi täna, pole aega faand tulla nendegi fetta, sest näe, foolis langeb ajatõlmu ja aeg wajab jagajat ning kes teeks siis tol ajal selle? . . .

Kas tutsufsti aga teegi? . . .

tavaiks ja kasutas neid eranditult kõikide luuletöde juures.

Sellise „krekomaania“ ainuõiguse vastu astus välja Herder (1744–1803), kes näitas, et on suurim viga ligneda igale teosele teatud teooria valmis mõõdupuuga ja et kriitik just sellega segab ajaloolise perspektiivi seaduspära, unustades, et kirjanduse omapärased jooned on sõltumatus seoses rahva elu ajaloolise käiguga.

Neis sõnus väljendas Herder kriitika tähtsaima ja viljakaima printsiibi s. o. ajaloolise printsiibi.

Lessingi ja Herderi kirjanduslik tegevus omandas otsustava tähtsuse kriitilise mõtlemise edaspidises arengus. —

Sellest ajast püsib euroopa kriitikas peamiselt kaks voolu — esteetiline ja ajalooline, mis kord ühinevad, kord eralduvad olenevalt literatuuri üldisest põhitoonist. Ühtlasi seisab kriitika nüüd juba iseseisva arengu vabal teel. —

Kuid mitte kuskil pole kriitikal olnud nii suurt võimet püsivaks progressiks kui Prantsusmaal. Veel hiljuti omas ta sel alal juhtivat kohta.

Siin olgu vaid mainitud Cha-teaubriand (1769–1848) ja madame de Staël (1766–1817).

Viimane näitas eriti ilmekalt kirjanduse seoseid teatud maa ja rahva poliitilise, usulise ja natsiooni üldkarakteriga.

Kuid sellest mindi veel kaugemale. Willman (1790–1870) Saint Marc-Girardin j. t. püüdsid kirjanduslikku teost mõista autori isiku kaudu ja erinevate maade kirjanduslike faktide kõrvutamise-ga.

Selle liikumise andekamaks esindajaks võiksime pidada Sainte-Beuve'i (1804–1869).

Tema ei arvusta ega hinda ainult kirjanikku, vaid iseloomustab teda kui ajaloolist nähtust, mis seisab füüsilise keskkonna, päritavuse ja kasvatus mõju all.

Uurides autori nii füüsilist kui vaimlist struktuuri tuli ta viimaks mõttele koostada loomingu natuurilugu.

Beuve'i, Schereri ja Renani tööd soodustasid meie aja suurima kriitiku Taine'i ilmumist, keda mainitakse kui kriitika teaduslik-positivistliku kooli loojat. Kui Sainte-Beuve näib vaid tundvat naturalistlikke võtteid, siis Taine rakedab juba täie teadvusega ja suure järjekindlusega kriitika vallas loodusteaduste karmid meetodid. Taine eraldab nelja põhitegurit, mille mõju esineb igas kirjanduslikus teoses: 1) keskkond (füüsiline ja sotsiaalne), 2) tõug (rass), 3) ajalooline moment ja 4) kirjaniku enam väljakujunenud võime.

Sellest seisukohast lähtudes võime leida kirjandusest rikkalikku materjale rahvaste psühholoogia, etnoloogia ja sotsioloogia uurimiseks.

Taine, eitades vana dogmaatilist eetikat, ütleb: „Vana eetika andis esmalt mõiste iludusest ja siis, toetudes sellele mõistele nagu mõnele seaduse paragrahvile, õigustas, taunis, hoiatas ja käsutas. Kunstifilosoofia esteetika ei kirjuta ette reegleid, vaid püüab selgitada seadusi.“

Taine'i esteetika õigustab ja kaitseb isegi iga lugeja subjektiivseid tundeid, arvestades igat üksikut isikut kui sotsiaalse keskkonna liiget.

Teiseti saab aru teadusliku krii-

tika ülesandeist E. Hennequin, „Teadusliku kriitika“ autor, kes kõrvustab teadusliku kriitika puhtkirjanduslikuga, kusjuures ta viimase piirid äärmuseni kitsendab, mõistes selle all vaid ainult uute raamatute hinnangut, bibliograafiat, mis juba hoolitseb selle eest, et teatud teose kohta võetaks mingi kindel seisukoht.

Teisiti on lugu teadusliku kriitikaga, mille musterkujusid leiame Taine'i etüüdides.

Hennequin on sellejuures aga arvamusel, et Taine hindab liiga kõrgelt niisuguste tegurite tähtsust, kui seda on näiteks tõug, ühiskondlik ja territoriaalne miljö. Kui on tegemist loovvaimu-geeniusega, siis ei tohiks ülalantud tegurid osutada olulisteks. Ja kuigi need tegurid kuidagi peaksid mõju avaldama loominguusse, siis pole see mõju igal juhtumil mitte küllalt tõestatud.

Sellepärast on tarvilik, et kriitika peaks lähtuma harutlusel ainult teosest, kusjuures ta peaks sooritama järgmist kolme ülesannet:

1) Esteetiline analüüs ja süntees.

Esteetilise analüüsi ülesandeks on käsitleda nende esteetiliste emotsioonide loomust ja sünnipära, milliseid kutsub meis ellu teatud kunstiteos. Selline analüüs annab kindla toetuspunkti psühholoogilisele õpetusele emotsioonest ja juhib täpsaile üldistusile eksperimentaalses esteetikas, selgitades teose morfoloogilist ja dünaamilist külge s. o. tutvustab meid teose tehnikaga ning kunsti evolutsiooniga.

Esteetiline süntees võimaldab meile kogu mulje saamise teosest kui tervikust üldse, täites sellega enam teaduslikult kirjandusliku kriitika ülesannet.

2) Psühholoogilise analüüsi ja sünteesi ülesandeks on teaduslikult määrata autori siseilm, milline töö annab rohkem materjali psühholoogiale järeltöötamiseks kujutluste, ideede tekkimise, loomingu jne. kohta.

3) Sotsioloogiline analüüs ja süntees on aga teadusliku kriitika olulisemaid põhielemente. Selle kaudu on kriitikul võimalus kirjaniiku individuaalselt psühholoogialt edasi minna tema austajate hingeelu juurde, sealt edasi kogu seltskonna ja lõpuks rahvapsühholoogiale. (Sest kunstiteos mõjub ainult neisse, kelle väljendajaks ta on.)

Nii tutvustab kirjandus meid rahva hingega, kuid mitte sellepärast et rahvas selle loomisest osa võtnud (nagu seda näitab Taine), vaid et see rahva poolt leidis vastuvõttu, tunnustust ja valmistas naudingut lugejaskonnale.

Seega võimaldab teose siseelu ja probleemistik rahva arengu taseme piiritlemist nende reaktsioonide kaudu, mis määravad sümpaatiad ja antipaatiad teatud teose kohta.

A. Guyot oma teoses „Kunst sotsioloogia seisukohalt“¹⁾ püüab Taine'i ja Hennequin'i teooriaid ühte sulatada, kuid seisab oma üritustega lähemal siiski viimasele. Muuseas ei rahuldu ta nende kriitika suunaga, sellepärast et liiga vähe peatutakse teosel enesel s. o. sisul ja struktuuril.

Tema arvates peaks kriitika tungima teose siseilma s. o. hinge; läbi mõeldes ja tundes selles valitsevaid ideid peab ta suutma neid edasi anda lugejaskonnale. Kriitika ülesandeks pole siis mitte ai-

1) „L'art au point de vue sociologique“.

nult teose teaduslik seletamine, vaid klassifitseerida meie muljeid.

Kasutades loodusteaduse täpsaid meetodeid kokkupuutes psühholoogia, sotsioloogia ja etnoloogiaga, peab kriitika leidma uuritavate nähtuste seaduspärasust.

Edaspidises kriitika arengus võiks veel ära märkida silmapaistvat vene kriitikut Belinski (1810—1848), kes oma arengu viimasel astmel viis kirjandusliku kriitika reaalsele alusele, õigustades vaba sõltumatut loomingut neis ideetiketes, milles elab rahvas kui üldinimlikkuse osa. Kriitika ei pea mitte ainult hindama teose ideetikkust ja vormisobivust, (nagu seda teeb esteetiline kriitika), kuid see peab vastama olulistele küsimustele: kui palju õieti kajastub teoses käesolev aeg (olevik) ja milisel määral see suudab tõusta ühiskondliku huvi tulipunkti (kunstiprintsipi). On püütud maksmata panna uut esteetilist teooriat, mis seisest täiesti reaalasel alusel, viiks kunsti välja ilusa ahtaist piirest. Loomingu ülesandeks olgu esitada tõelisust tema sümboolsest küljest. Kuid selleski on sageli mindud liiale. On eitatud kirjanduse esteetilist väärtust ja antud sellele vaid niipalju tunnustust, kuivõrt see on olnud võimeline populariseerima ühiskondlikke ja teaduslikke printsiipe (kasulikkuse-printsiip).

Erilise joone esindab kriitikas vene kirjanik A. Grigorjev (XIX s. II p.) väites, et kirjanduse otsekoheseks ülesandeks on rahvuslike ideaalide ja tüüpiliste elunähtude levitamine. Luuletajad on võtmeiks epohhi-organismide avastamisel ajas ja rahvaste-organis-

mide avastamisel ruumis. Ta nimetab oma kriitikaprintsiipi orgaaniliseks kriitikaks. Uuem-aja kriitikud püüavad lepitada printsiipe „kunst kunsti pärast“ ja „kunst elu jaoks“.

Lõppeks puudutades meie kodumaisi kirjandusajaloolis-kriitilisi initsiatiive, on üldiselt tuntud selle algelisuus ja vähesed nõuded. Osalt on see tingitud meie kultuuri pinnapäälsusest, osalt meie natsiooni psühholoogilisest eeldusist. Nimelt eeldab kriitiline mõtlemine kiiret ja tugevat reaktsiooni, hääd kontsentratsiooni ning süsteemi korrallikku käsitlust.

Need on peamisi põhjusi, et meie seni ei oma ühtegi korralikku kultuuriloolist üritust, olgu see ajaloo, kirjandusloo või mõnel teisel alal.

M. Kampmann kirjanduslooliseksena pole loova inspiratsiooniga, tegeleb vaid materjalide kuhjamisega sügavamaid kriitilisi tundeid esile kutsumata. Grünthal-Ridala pole samuti suutnud pakkuda palju paremat.

Kriitikuna nimetamisväärset võiksid olla vahest esmajoones Fr. Tuglas, J. Käerner ja G. Suits j. t. Kuid puhtkriitilist isiksust ei esine meil üldse.

Teoreetilisi terviktöid kriitika alal ja selle evolutsioonilise arengu kohta pole teatavasti üldse seni ilmunud ei mujal ega meil. Kõik selle kohta puutuvad küsimused on laiali paisatud kirjanduslugudes ja üksikute kirjanikkude monograafias. Võib-olla on viimasel ajal sel alal midagi pakutud, kuid kahjuks ei ulatu need harvad teosed lugejateni.

Langenu laul.

Kandke mind sõprade ligi,
litsuge rinnale kivid.
Seisvad sääl ristide rivid,
haistan sääl orjusehigi.

Kandke mind valude kaudu
pisaraist läbi ja armust.
Tunda veel saatuse karmust,
näha veel ihade haudu!

Kandke mind aadete kaudu,
vangla kun vabrikunõgi,
voolab kun kannatusjõgi,
tundnud kun orjuseraudu.

Kandke mind pimedast läbi,
hommiku poole mind viige!
Polnud ma kiriku liige —
tundma kas pean sest häbi?

Kandke mind valguse poole,
sõbrad mu, velled mu, õed!
Võõrad mul taevased tõed,
orjust, mis toond inimsoole.

Härdalt miks nutate, neitsid?
Pisaraid valad miks, isa?
Võitlema olnud sa visa,
siiski vaid ahelad leidsid.

Kandke mind, keha mu hajuv
künkalle, mändide alla!
Pääsnud ma valudest valla,
mida ju lapsena tajund.

Vabadusiha vaid säästke,
teie, kes jääte must maha.
Ei mina pisaraid taha —
ahelaist velled mu päästke!

Metsas oli talv, lumerohke ja pakane. Külmad tuuled õõtsutasid puude latvu ja väristasid puhmi. Raukadena küürutasid puud all lumeraskuse ja raagus puhmad vajusid kühmu. Mets kohises, laanest laande, puult puule kandus salajutt. Puhusid karmid põhjatauled, mis tõid halle pilvesagairaid juurde; haarasid lendleva varrese ja tantsitasid teda üles-alla; see püüdis küll hoida sihti, seada koonu vastu tuuli, kuid vallatlev puhang sasis suled turri ja pildus keerde.

Talv oli sünk, ta peletas metsast lustihääled, kihutas neid ära kaugele päikese vallatluste maale. Kuskil lumealuses puhmas tukkus kerratõmbunud võsajänes ja nägi kurba talveund, rebane värises oma külmas koopas ja isegi suvised lustikad metsavaimud olid kokkunnult pagenud peitu. Ainult rahutu rahn tonkis puud, nii et nokaklõbin kostis külmunud tüvel ja kuskil oksaharudes näris orav käbi,

mille pudemed hääletult varisesid puult.

Tuli hirv, nii kurb ja nukker. Argselt piilus päikese poole, põksudes ootas kevadet, mil võiks minna murule lusti lööma, avarusse kepsutama. Kui haljendub kevadel nurm, siis turgutab küljed siledaks, karvaläikega katab roiete rea ja küll siis jalgu ilmub kepsuhoogu. Nüüd aga nuhkis puhmis, kaapis lume alt kulurohtu. Siiski ta kõnd oli uhke, paindub ja gratsiöösne ta tantsijatari samm. Korraks veel heitis ringi erksa pilgu ja kuuldamatult siis kadus metsa salasoppi.

Vaikus — ainult kuskil kaugel tõusis heitunud laanelind võrinal lendu.

Liigahtas puhm, võbisesid oksaharud ja hiilival šaakalisammel puged välja salakaval metspeni — hunt. Peatas sammu, nuhkis puhmi ja limpsas lotendavat keelt; tõstis koonu, haistis tuuli, vedas hõngu endasse. Juba kerkisid kõrvad

kikki, kihvad tõmbusid irvi ja silmis hiilgas saagiaim. Siis — karvad turris ja händ vilades järel, alustas sõrki. Lumelt leides hirvejälgi surus koonu neisse; ninna tungisid lumehelbed, mida jälle puristas välja. Suu aimas tal veremaiku ja kihvad kippusid kihelema.

Surmaohtu hirvigi aimas ja pages hoogsail hüppeil. Pingutas nii, et sõrad peksid lumesädemeid ja valuohe pääses valla. Sale kael õieli, silmis puhkenud meeheide, nii kihutas läbi metsade. Noolsirgelt läks ta jooksurada, lipsahtas alla orgu, et säält tõustes taha kõrgendike kaduda. Oma jälgi ei osanud ta peita, sest et mingit kääru ega salasõlme teha pole ta viis.

Lumi oli sügav, kristalne ja kalk ta kamar ega suutnud keha raskust kanda: murenes igal jooksubüppel ja kepp-peened jalad vajusid lumme. Kuid rabeles välja ja jälle rühkis edasi.

Kristalne lumekamar aga lõikas sõrgu, hõõrus valule jalasääri, kuhu ilmus juba verepisaraid. Järele jäid jäljed punased, sapsud puperdusid jooksuhoost ja ägedalt tukslev süda — see rabeles kui heitunud puurilind.

Kiskja oligi kannul, juba kostis ta näljane urin. Hirv tegi värise-des hüppeid, rühkis valu unustusel.

Metspeni kuulis pageja ohkeid ja need virgutasi teda veelgi. Hambad irvi, silmis metsik ihasäde, nii temagi sumas läbi lume joosta, keha tõustes kooldus looka ja vajudes õgvenes jälle. Silmates veriseid jälgi, limpsas neid ahnel keelel. Teades, et peatselt ta lahastab tuksleva keha, hakkas ilatsema ta veripunane lõust, kus

valged kihvad aina välkusid. Veel kümme-kond sammu lahutavat kaugust, veel mõned pingutushüpped, siis. . . .

Hirv vajus väsinult lumme, tõstis veristunud jalgu ja koos hingearuga saatis haledat protestikisa taevale. Metspeni aga oli haaramiseks valmis: lõust avali, kihvad irevile paljad, nii kargas juurde. Värina läbistusel hirv tegi kõrvalhüppe ja samas lõksatasid kiskjalõuad, paljastades ta veriseid roideid. Uus hüpe — ja nüüd juba hundikihvad klammerdusid taturja. Ebaharilikel hääil kisas hirv; see oli ta elu lõppakord, oli ahastav surmahüüd. Metspeni kihvad aga vajusid ikka sügavamale ja sügavamale tukslevasse lihha ja ta jannune kõri neelas ahnelt sooja, surmaagoonias rähkleja pulbitsevat verd.

* * *

Ta tuli kaugelt metsapiirilt, kihutas üle lumiste lagendikkude ja läbi hangedesse tuisanud laante. Ta suusk sahisel lumel, kuhu järele jäi kitsas noolsirge jälg.

Ta oli noor, murekortsest puutumatu palgega poiss. Püss rihmapidi risti õlal, kirjaline saagikott puntras seljal, liugles ta nii lustisõitu, ajas võidu tuultega. Tõusis kingule, huikas korra, liugles siis jälle alla orgu. Ta läks ikka kaugemale, tungis metsa salasügavusisse, takerdus mõnes puhmaharus, kust vallanedes jälle kihutas edasi.

Ta ei peljanud metsa, isegi äraeksimisi mitte, sest mets oligi ta vallatluste maa, kus seltsilisi tal palju: oskas sihustada lindude hääli, kutsuda suksujat oravat puult, hüüda rebase haugatusil ja isegi järele teha hirvehuikuid.

Uuris metspeni jälgi: alles läinud! vastmurdunud lumekamar tõendas seda talle. Seadis suusad hundi rajale ja alustas jälgimisejooksu. Külmunud oksad peksid näole ja puilt varises lund; metsa nähtamatud käed püüdsid kui tõkkeid luua, haakides kuuehõlma ja takerdades jalgu; kuid see ei eksitanud teda teelt, ennem tõukas veel takka.

Ta kihutas nii, et tuul vuhises kõrvus, lumi ägas suusa all ja metsloomad imetlesid ta sõitu: rähn lakkas tonkimast, võsa all virgus unine jännes ja orav piilus okste varjult. Nende imetluspilgud saatsid teda, kes neile näis nii vägevalt suurena, lahendamatu mõistatusena.

Ta tee kulges ikka enam ja enam metsa salasoppi, kus tundmatud on inimehääled ja ainult haldjad võivad asuda.

Ajasamm aga astus oma rada; taevast kattis juba lumepilv, mis valmistus sajule.

Viimaks ometi — metspeni asupaik läheneb, aimas. Poetas seljalt relva ja pihuga sulges toruotsa, et metsaline enneaegu ei tunneks tuletoru hõngu.

Hunt pures saaki, nii et luude rogin kaikus metsaaluses; aplalt neelas ohvri liha ja tuhnis ta südame järele. Vahel tõstis verist koonu ja kuulas, kas oht ei lähene.

Puhma tagant säras sihtija silm ja värisev käsi juhtis vilkuvat rauda, seda kordkorralt nihutades ja tõstes ikka lähemale kohale, kus asetseb metsalise süda.

Siiski — hunt vist haistis võõrast hõngu, sest tõstis koonu, tõmbas hänna ligi keha, kuna tal heitles silmis kahtlushelk. Samal hetkel turtsahtas puhmast tuld ja met-

salise valuröögahtus järgnes. Kuul tungis ta kessesse, kuid surma ei toonud siiski. Valust meeletu hunt tegi hüppe laskja poole, siis kui heitudes kargas kõrvale, varjava puhma taha peitu. Poiss tõttas hundile järele, tuhnis ta verejälil, mis läksid ikka vilades, imelikke kääre tehes, pugesid läbi puhmi ja ekslesid metsaaluses. Ta jälgis pikalt, eksles kaua, kuid haavatud metsalist ei kohanud enam; ta küll liikus eel, oli üsna ligiläheduses vahel, kuid silm ei seletanud siiski.

Mets põrnitses, oli sünk ja pimeduse varjud juba hiilised puude all, kui ta pöördus koduteele. Liugles künkailt ja vahel jooksis sõrki, kuid pimedus oli väledam; ta tuli salakavalalt, tuli äkki ja kõikjalt sulges tee:

„Ei poiss, säält pole pääsu, säält oksaharud on tõkkena ees; tule siit!“ meelitas. „Nüüd pöördu paremale, poe läbi võsa!“ hässitas.

Ääretu pimedus oli kõikjal ja oksaharud, kui peletiste käed sirgusid talle vastu.

Eksinud? — Nukrus seltsis talle.

Siiski ta ju tunneb metsa, õige suuna leiab peatselt. Jälle sahis suusk, käed andsid jooksuhoogu, kuid tee pikkus ei vähenenud ikkagi.

„Siiski olen eksinud!“ nukralt ohkas poiss. „Ei kuskil vilgu kodutule silm, ei kosta koerahugahtuski!“

Võikad huilged kostsid metsaaluses.

Hundid! südame värisedes mõtles poiss. Hundid ulusid ikka valjemalt, ikka tungivamaks muutus nende hüüd. Tundus, kui tuleksid nad kätte tasuma seltsilise eest, kes lakkudes põetab oma surmahaava.

Poiss kihutas meeletult, valimata sihti; vahel komistades kukkus, kuid kihutas jälle edasi. Hunded, haistes inimhõngu, tõstsid koone ja lasksid kuulda sõjakisa. Juba vilkusid nende hõõguvad silmad ööpimeduses, ikka koomale tõmbus nende ring, ikka valjemalt lõgistasid näljaseid lõugu ja ikka vihasemaks muutus nende

tiste pillerkaarile, kust iial polla pääsu. Sääl kestab trall hommikööni ja sääal pole inimesil asu.

Puhmist roomasid koletised, kääbused, ringlesid ta ümber. Kostis õõnsaid naerahtusi ja vilepilli võluhääli.

Ta ei kartnud neid iial, metsas üksiolekut ei peljanud, kuid nüüd kokkus meeletult: pöördus teelt,

Tänavune kooli käsipalli meister — II kl. Koosseis Ed. Palm, E. Annok, A. Koppel, V. Velt (kpt), V. Rähni, E. Pöder. Puuduvad Anderson ja Suft.

urin. Poiss piilus pimedusse, otsis päästvat tulukest, kuid ainult ahned kiskjapilgud põrnitsesid vastu. Ta kihutas veelgi, ajas võidu surmaga, et pugeda ta eest peitu.

„Kas ei mingit võimalust, ei pisiainustki enam?!“ ohkas.

Ilmusid elatunud metsavaimud, hambutud suud irvi, hallid habemed kikis. Nad pilgutasid silmi ja kihistasid naerda.

Eksisõit oli toonud teda pele-

kihutas kingult alla, pörkas vastu puid, pörutas meeled segi ja jäi oimetult puntrana lamama.

Suikus vilepill, peletiste pilgar haihtus.

Kui tõusis punane kuu, siis oli mets vaikne; ei ainuski näljane kaebekisa häirinud ta rahu, ega ainuski tuuleiil kõigutanud ta oksid. Ainult metsapenide tumedad õovarjud luusisid salavaikselt ringi.

* * *

Kaugel metsapiiril üksikus onnis lamades tõvevoodil juba aastaid ootab teda ema.

„Sa ei tulnud täna, vahest tu-

led homme, kuid ülehomme tuled sa kindlasti!“ sosistab ootaja närtsinud huulil.

E. Kippel.

Jooni stenograafia ajaloost.

Stenograafia on aine, mille abil märgitakse üles elavat kõnet kiiretempoliselt, ta ajaloo alged ulatuvad kaugele tagasi aastatuhandeisse. Paljude andmete järgi oli ta juba tarvitusel vanade egiptlaste juures, kus teda vaaraode kõnede üleskirjutamiseks tarvitati. Egiptlastelt omandasid stenograafiaoskuse kreeklased. Ateena vabariigi loomisel ja sellele järgneva kõrge kõnekusti arenemisel peeti juba kuulsa kõnemehe Demosthenese aegu stenograafiat kultuuriliseks tarbeks. Akropolisel oli neljandal s. e. Kr. marmorist kreeka kiirkirja õpperamat üles seatud. Kolm aastasada pärast Demosthenest võeti Roomas ladinakeelne kiirkirjaviis, mille looja oli Cicero poolt vabastatud ori Marcus Tullius Tiro. Ta lõi sellal tuhandeist sõnust ja silplühendeist koostuva stenograafia, mida Tiro nootideks nimetati. Cicero ajal oli selline süsteem tarvitusel senatis, rahvakoosolekuil, hiljem keisririigi ajal tarvitati teda koolis ja kohtutes. Erilisel arenes ja täienes stenograafia Rooma keisrite, eriti Augustuse, ajal, kes ise olles vaimustunud kiirkirjutaja, ühines toleaja parimate kiirkirjutajatega. Koolides omandas ta erilise seisukoha teiste õppeainete kõrval.

Rooma riigi ja ta kõrge kultuuri langemisel hääbus ka stenograafia-

oskus ja ta tarvitamine. Ürikeseks kerkis ta ajaloo taustale Karl Suure ajal kellegi Seneca õhutusel. Tarvitati teda mõni aeg ja ta kadus siis jälle ajaloost kogu pimedaks keskajaks. Talle hakati vastu tõõtama ja keelati isegi tema tarvitamine.

Alles XV s. lõpul hakkavad mõned õpetlased huvi tundma stenograafia vastu, eriti inglased. Tõõtakse ümber Tiro süsteem luuakse isegi uusi. Nii John Willis, kes a. 1602 Londonis välja annab esimese lühendatud kirja tähestiku geometriliste kujundite põhjal. 1726. a. asutatakse Londonis esimene stenograafiline ühing ja 1842. a. antakse välja uuemakeelne stenograafia õpperamat, mille loojaks on keegi arst Timothy Bright.

XVII s. lõpul ja XVIII s. alul stenograafia oskus ja tarvitamine kandub Lääne-Euroopasse ja Ameerikasse, kus erilist rõhku pannakse ökonoomilisile printsiibele elus ja mis tõttu sääl stenograafia seisab erilisel aukohal.

Sest alates püütakse alata luua uusi, kergesti õpitavaid ja lihtsamaid süsteeme. Need põhinevad kõik geometrilisel alusel ja neid püüavad laiendada Zunge Pitman's Short-hand (Lühikekäsi) Inglismaal 1837. a. ja Prantsusmaal Dupboye süsteem 1861. a.

Kuid erilisi tagajärgi need geometrilisil aluseil loodud süsteemid ei anna. Otsitakse uusi ja paremaid teid stenograafias, kuni baierlane Franz Xaver Gabelsberger 1834. a. loob graafilise süsteemi, mille allikaks harilik kiri ja mille tähed on harilikkude tähtede osad. Seega on Gabelsberger saksa stenograafia põhjendaja. Tema püüe on luua peamiselt sõnade lühendeid, mida ta leiutab lõpmatu arvul, kuni see kiri õppimiseks muutub nii raskeks, et ta ainult Lõuna-Saksamaal, kus ta koolides figureerib sundusliku õppeainena, tarvitusele on jäänud.

Uue katsetajana ja süsteemi leiutajana stenograafias kerkib esile Wilhelm Stolze nimi, sünd. Berliinis 20. mail 1798. aastal, surn. 1867. a. Võttes aluseks Gabelsbergeri kirja, loob ta selle põhjal süsteemi, mis alustab võidukäiku maailmas. Ta täieneb alatasa, muutub praktiliselt teistest süsteemidest enam vastuvõetavamaks. Ta on leidnud tänapäev palju poolehoidjaid, teda tarvitatakse kaubanduses, tööstuses, poliitilises elus, ajalehetoimetuses, eraelus jne. Iga aastaga kasvab nõue stenograafia ja stenografistide järele. Suurendatakse koolides stenograafia-tundide arvu, korraldatakse kursusi, asutatakse instituute ja ühinguid.

Kui vaadata tagasi stenograafia ajalukku ja kõrvutada praegust graafikat ürgaegse kiirkirjaga, võib öelda, et stenograafia ei ole kaugel täiuslikkusest; ta on Stolze-Schrey ühendatud süsteemi varal jõudnud pea oma täiuse tipuni.

Peale selle on veel loonud mõningaid süsteeme Lehmann (1875), Leopold Arends, Berliinist (1860), Roller (1875) ja paar teist, kuid aja jooksul on need süsteemid tarvitu-

selt kadunud ja enam jagu Euroopa maist tarvitab Stolze-Schrey süsteemi, mis tõrjub aeg-ajalt välja teised süsteemid ja vallutab maailma täiesti.

Kui praktiline ja täiuslik on Stolze-Schrey süsteem, näitab sakslase Heinrich Kettleri saavutus, kes kirjutas veatult 440 silpi minutis, kuna hariliku kõne ülesmärkimiseks piisab 150—300 silbist minutis.

Kui vaadata stenograafiat tegeliku elu seisukohast, siis ei saa jätta märkimata tema ülisuurt tähtsust ja õigustatud seisukohte mõnegi teise aine kõrval, eriti praegusel kiiretempolisel elurühil. Igal pool välismaail küsitakse noorelt inimeselt: „Oskate stenograafiat?“ Eelistatakse kaubandus- ja tööstusalal ja muus asutis stenograafiat oskavaid ametnikke. Keskkooliõpilased ja eriti üliõpilased peaksid oskama teda. Praegusel majanduslikult raskel ajal jääks nii mõnigi kroon taskusse, mida midu tihti puudulikkude konspektide ja kalliste võõrkeelsete õpperaamatute eest välja antakse. Vahel peetakse ta tihtigi meie õppiva noorsoo keskel kuivaks, mittemidagiütlevaks õppeaineks, mis nõuab ainult lõpmatute lühendite tuupimist. Võib-olla! Kuid ei puudu tal, vaatamata mõningaile raskusile ja mehaanilisusile, oma võlu. Ta on omaette kunst, ülev kunst! Mõttelennul käega mängelda, ühekorraga mõtelda ja samas mõtet sõnastada. Pole viivitamist ega mõtteil käe ootamist, see on ülev. Ja ajakulu — seda võib siin olla väga vähe. Praegu, mil iga minut on kalline, kaotada minuteid ilmaaegsele, mitmekordsele tööle, jätab meid jalgu ümbrusele rakettauto-rühile sarnlevas elutempos! Aeg on raha... ja kiir-kiri võidab aega!

Välend.

Hõimuringile liivi hõimult saabunud kiri.

(Autori kirjamiis muutmatu).

Liivi rannast. Nii, kui see tei-
fiti ei wõi olla, tunneme ka me siin
„Liivist rändas“ kogu maailma
„trifi“. —

Liivlastest on palju meremehed.
Laewadele on aga vähä, osalt mitte
midagi enam wiita. Inimesi wal-
landatakse ja päew päewalt rohkem
tulewad liivi meremehed koju.

Liivlaste päätöö, kalapiiüt, on
andnud wiimne aasta väga wäikse
sisjetuleku; mitte sellepärast, et me-
res ei oleks kalu — need olid küll-
lalt — aga sellepärast, et ei olnud
nende ostjad ja kalad olid nii oda-
wad, et ei maksnud kallid wõrgud
mere heita.

Põllutöö ja piimatalitus, meie
liiwa sees, olewat alati vähä sisse
toonud ja muidugi annawad praegu
weel wäiksemad sisjetulekud.

Meie pilt eonomilise tulewikku
waatab pimedusse; siiski on leitud
wõimalikkus, mõne siin ametis ole-
wate ametnikude soowide järel, küla
„Irai“, kus asuwat 375 hinge um-

bes 16 km², alewiks muuta; mis
loomulikult jälle kõrgendatud, wõi-
matut kulud ka meilt, liivlaste käest
küsi. — Kurioosumina olgu weel
öeldud, et kõik oli tehtut niisuguse
saladusega, et me, lihtsemad küla
elanikud, saime sellest teada ainult
siis, ku tuli käst riigi pühadets lippu
tõsta, nagu see õiges linnades ja
alewites on kord ja kohus.

Nii kurb, kui on meie wälja-
waate eonomilise tulewikku, seda
enam lootust me liivlased paneme
meie kultuurilise tulewikku pääle. —
On juba ilmunud wäikese ajalehe,
nimega „Liwi“, esimene nummer,
ja me loodame et „Helsingin Ma-
teeminen Heimoklubi“ ka edaspidi
abindu leiab kuidas katta wäljaand-
mise kulud, et leht wõiks, kui ka
primitiivses ehituses, ilmuda.

Meie suure wennasrahwa Soom-
laste helle tuetuse abil saab ka tõl-
gitut piibel ja kofku pantut liivi-
keelne waimulik lauluraamat, mis
tähendab, kofku wõetut, liivlastele
suure kultuurilise saawutuse.

Toimetus: õp. R. Soom (vastutav-toimetaja); V. Raud, (päätoimetaja);
M. Ani, R. Kangro, Ed. Palm, A. Piir, A. Põdra, A. Tonska,
S. Visnapuu (toimetuse liikmed).

S I S U:

- «Rada» — 10 aastat — Toimkonnalt.
Roimar — *A. Piir*.
Päikeseküllane unistus — *M. Ani*.
Mõnda kunsti väärtusist — *K. Aben*.
Kevadöö — *G. Adamson*.
Haraku koolmeister — *G. Adamson*.
Portreid videvikust — *Affiš*.
Kirjanduslikust kriitikast — *A. Lepik*.
Langenu laul — *Kaide Ihat*.
Metspenid — *E. Kippel*.
Jooni stenograafia ajaloost — *Välend*.
Hõimuringile liivi hõimult saabunud kiri — * * *

Omis asjus.

Humanitaarsektsioon korraldab veerandaasta lõpul tantsuga peo. Eelteadete järgi kujuneb eeskava paljupakkuvaks, jääb vaid oodata rohkearvulist osavõttu.

Kaastöö kuhjumise tõttu pidime jätma osa töid järgmisse numbrisse.

Toimetus.

150/306317

KLISEID

ühe- ja mitmevärvi trüki jaoks valmistab

V. Jägeri tsinkograafia

Tartus, Kүүtri tänav 16.

Kunstfoto ateljee

V. Markus

Gildi tänav 7. Telef. 12-71.

Valmistab kunstitehnikas
portreid, suurendusi jne.

Ahastab

iga kirjanduse sõber, kes
ei tea, et ostes pruugitud
raamatuid, võib kulusid
kokku hoida 50 protsenti.

Külastage
raamatuäri „Vaht’i“
Kalaturu 3.

Pagari- ja kondiitri-äri

Riia tänav 80.

Tordid, kringlid ja koogid alati
maitsevatenä ja värsketena. Tellimised täidetakse kiiresti ja korralikult. Jällemüüjatele kõrged %.

Austusega L. Lehepuu.

Graafiline kunstiasutis

ED. BERGMANN

(OMANIK VADIM BERGMANN)

JAANI T. 15 * TARTUS * TELEFON 2-69

Valmistab odavasti, hästi ja kiiresti
igasuguseid trükitöid
lihtsatest kõige maitserikkamateni

RAAMATUTRÜKIKODA / KIVITRÜKIKODA / KÕITMISTÖÖKODA

BESTI
RAHVUSRAAMATUKOGU
AR